

*Олег ФАСОЛЯ, директор
Департаменту освіти і науки
Хмельницької ОДА, кандидат
педагогічних наук*

ЕФЕКТИВНА СТАРША ПРОФІЛЬНА ШКОЛА ЯК СКЛADOVA УСВІДОМЛЕНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Українське суспільство та українська економіка мають ряд глибоких та серйозних проблем. Одні з них - це наявність робочих місць та забезпечення економіки кваліфікованими працівниками. Ці проблеми зумовлені як пропозицією роботодавців неконкурентної заробітної платні, що спонукає молодь, і не тільки, шукати роботу поза межами держави, так і надмірною соціальною опікою населення працездатного віку, що породжує так званий “державний патерналізм”. Разом із тим однією із першопричин названих проблем є неусвідомлений вибір майбутньої професії випускниками загальноосвітніх шкіл, існування в державі такої собі субкультури “вищої освіти будь-якою ціною”.

Одним із шляхів вирішення цих проблемних питань може бути становлення оновленої системи здобуття повної загальної середньої освіти.

Освітня галузь України поряд із кризовими явищами в ній перебуває на етапі системної модернізації. Надзвичайно важливим при здійсненні таких змін є глибокий аналіз проблем, щоб правильно та ефективно вибудувати траєкторію руху вперед, враховуючи при цьому інтереси усіх стейкхолдерів процесу.

Головними проблемами загальної середньої освіти є її непрактичність, перезавантаженість учнів на усіх етапах навчання, затеооретизований зміст навчальних програм та підручників, незацікавленість у кінцевому результаті як здобувачів освіти, так і педагогів.

Саме це і зумовило процес реформування галузі та старт Нової української школи. Кардинальні зміни поки що торкнулися початкової ланки, але не за горами той час, коли такі ж грандіозні зміни відбуватимуться у старшій школі.

Новий Закон “Про освіту”, який набув чинності у вересні 2017 року визначив і модель старшої школи, яка має стати трьохрічною та профільною. Профільна освіта не є абсолютно новим явищем для української системи освіти, але, на превеликий жаль, не стала всеохоплюючим явищем для старшої школи, яка функціонує сьогодні. Досить часто ми стикаємося із проблемами формальної профілізації у старшій школі, в основу якої закладаються інтереси вчителя, але аж ніяк не учня. Все це призводить до того, що навчання у так званих профільних класах не дає учням ґрунтовних знань, практичних навичок і, що найголовніше, змушує їх шукати поза стінами навчальних закладів додаткових, ефективних цікавих та потрібних занять, щоб усунути ті

прогалини у знаннях, які, на превеликий у жаль, утворилися під час навчання у школі.

Саме тому організація ефективної старшої профільної школи є одним із викликів, який уже стоїть і за декілька років стоятиме ще гостріше перед українським суспільством загалом та українською освітньою спільнотою, зокрема. Отже, потрібно завчасно готуватися до майбутніх змін, щоб ризики були як найменшими, а помилки як найрідшими.

Профільне навчання – різновид диференційованого навчання здобувачів освіти старшої школи відповідно до їх освітніх потреб, нахилів, здібностей, які зумовлені орієнтацією на майбутній професійний вибір, на майбутню професію.

На жаль, до сьогодні маємо певне нерозуміння профільного навчання, часто ототожнюючи його з професійним навчанням. На щастя, Закон України “Про освіту” чітко розмежував здобуття профільної середньої освіти на два спрямування:

- **академічне**, як профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти;

- **професійне**, як орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів.

Освітні потреби, нахили та здібності, орієнтовані на майбутній професійний вибір зумовлюють вибір здобувачами освіти відповідних профілів навчання.

Профіль навчання як спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно-зорієнтоване навчання циклу споріднених предметів визначається з огляду на освітні потреби замовників освітніх послуг (здобувачів освіти, їхніх батьків) та зумовлюються:

- кадровими, матеріально-технічними, інформаційними ресурсами закладу освіти;

- соціокультурною та виробничою інфраструктурою відповідного регіону;

- перспективою здобуття подальшої освіти та майбутніми життєвими планами здобувачів освіти.

Особливого значення для забезпечення ефективності організованого профільного навчання у старшій школі набуває процес моделювання профілю навчання. Модель профільного навчання визначає шляхи досягнення його мети та основних завдань, а саме формування ключових та предметних компетентностей.

Процес моделювання профільного навчання складається з ряду етапів під час яких вивчається та оцінюється мета і завдання профільного навчання, що моделюється та умови за яких він реалізується (**аналітичний етап**); вивчаються засоби і форми моделювання

(перспективний етап); реалізується задум і відтворюється на практиці розроблений проєкт профільного навчання (**виконавчий етап**).

Профілі навчання мають цілий ряд особливостей, які зумовлюються такими **показниками**:

- кадрові, матеріально-технічні показники закладу освіти;
- модернізація складових освітнього процесу (змісту, форм, методів навчання);
- соціокультурна, виробнича інфраструктура регіону, де розташований заклад освіти;
- перспектива подальшої освіти, життєві орієнтири здобувачів освіти;
- **напрями профілізації** (суспільно-гуманітарний, технологічний, художньо-естетичний, природничо-математичний, спортивний);
- **спеціалізація профільного навчання** (фінанси, юриспруденція, медицина, педагогіка тощо).

Ефективність профільного навчання, як і ефективність функціонування старшої профільної школи залежить від якісно організованої допрофільної підготовки у базовій школі. Не може бути успішною старша профільна школа, якщо їй передувала неефективна базова школа. Після закінчення такої неефективної базової школи учні, потрапляючи у конкурентне середовище своїх однокласників з інших закладів освіти, змушені докладати значно більше зусиль, щоб не виділятися у показниках успішності серед колег, які здобули якіснішу базову освіту, мали ефективно організовану систему допрофільної освіти та свідомо і підготовлено обрали певний профіль навчання.

Суттю **допрофільної підготовки** є створення освітнього середовища, яке сприятиме подальшому профільному самовизначенню здобувачів освіти шляхом організації курсів за вибором, інформаційної роботи і профільної орієнтації.

Основними складовими допрофільної підготовки є основні компетентності здобувачів освіти:

- **інтелектуальна компетентність** як здатність працювати з різноманітною інформацією, схильність до науково-дослідницької діяльності;
- **діяльнісна компетентність** як уміння самостійно конструювати навчальну діяльність;
- **рефлексивна компетентність** як спроможність здійснювати самооцінку та самоконтроль;
- **особистісна компетентність** як бажання та вміння виявляти цілеспрямованість, ініціативу та самостійність;
- **креативна компетентність** як схильність до нових ідей, пошуку нових нестандартних рішень;
- **емоційна компетентність** реагувати як вміння адекватно на різноманітні, часто нестандартні ситуації.

Профільне навчання у старшій школі було організовано в закладах загальної середньої освіти до прийняття нового Закону й функціонує після набрання ним чинності. Статистичні дані показують про досить як

широкий спектр навчальних предметів, які вивчаються на профільному рівні, так і високий відсоток шкіл III ступеня, в яких воно впроваджується.

Аналіз даних показує, що профільним навчанням охоплено 287 закладів освіти старшої школи із 408, які функціонують в Хмельницькій області, що становить 70% від загальної кількості, в тому числі у міській місцевості - 130, 148 та 88% та у сільській - 157, 260 та 60% відповідно.

На перший погляд, такі статистичні показники повинні тішити та вселяти впевненість, але якщо накласти на них статистику наповнюваності профільних класів, дублювання профілів в окремо взятих територіальних одиницях, географію малокомплектних шкіл сільської місцевості, де організоване профільне навчання, то прийдемо до висновків, що якість організованого навчання бажає бути кращою.

Досвід показує, що основними проблемами організації профільного навчання у теперішній старшій школі є:

- організація профільного навчання у однокомплектних і малокомплектних школах, які у своєму складі мають III ступінь;
- дублювання однакових профілів навчання у закладах освіти, які розташовані на географічно малих територіях;
- створення профілів навчання, де першочерговими є не побажання здобувачів освіти, а забезпечення педагогічного навантаження вчителів;
- запровадження того чи іншого профілю навчання на основі вибору найбільшої кількості учнів, ігноруючи потреби меншості;
- нерозуміння батьків щодо можливості та необхідності зміни закладу освіти їхніми дітьми для забезпечення якісного та відповідного потребам їхніх дітей профільного навчання;
- кадрові проблеми старшої профільної школи, особливо у сільській місцевості;
- слабка матеріально-технічна база закладів освіти.

Джерелами цих та інших проблем профільного навчання старшокласників є:

- відсутність ефективної нормативно-правової бази, яка б регулювала функціонування старшої профільної школи у сучасних умовах;
- небажання засновників створювати ефективну мережу класів у старшій школі;
- нерозуміння батьками справжньої суті профільного навчання у подальшій успішній кар'єрі їх дітей;
- існування в Україні, так званої субкультури або культу вищої освіти;
- неефективне використання бюджетних ресурсів у зв'язку з функціонуванням неефективно у мережі закладів освіти в адміністративно-територіальних одиницях.

Закон України "Про освіту" чітко визначив місце профільної середньої освіти. Стаття 10 вказаного Закону визначає, що профільна середня освіта відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Крім того, Закон встановив, що з 1 вересня 2027 року строк здобуття профільної середньої освіти усіма здобувачами становитиме три роки. І,

починаючи з цього терміну ліцеї, як заклади середньої освіти, функціонуватимуть як самостійні юридичні особи.

Вказані норми Закону прямо вказують на те, що старша профільна школа стане обов'язковою для тих, хто здобуватиме повну загальну середню освіту за академічним спрямуванням, яке орієнтоване на продовження навчання здобувачами освіти на вищих рівнях освіти.

Уже сьогодні це ставить перед органами місцевого самоврядування та місцевої влади виклики щодо розробки мережі таких закладів, здійснення поетапної оптимізації старшої школи у структурі закладів загальної середньої освіти, створення потужної матеріально-технічної бази для забезпечення якісного академічного профільного навчання та належних умов навчання і можливого проживання здобувачів освіти.

Вочевидь, що ця робота повинна мати поступовий характер, враховуючи інтереси учнів, їхніх батьків, педагогічного персоналу шкіл, в яких буде ліквідована III ступінь. Весь процес модернізації мережі старших шкіл громади повинен бути під чітким лідерством керівництва місцевої влади, ґрунтуватися на глибокому і об'єктивному аналізі, і головне – з широким та прозорим залученням всіх зацікавлених сторін.

Попередній аналіз ситуації вказує що процес організації профільного навчання через модернізацію мереж старших шкіл відбуватиметься, як правило, у двох напрямках:

Перший – створення нової мережі старших шкіл з чітким визначенням профілізації кожного закладу загальної освіти і можливою ліквідацією III ступенів деяких шкіл (тобто переведення їх у статус «гімназії») в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. Вочевидь, мова йтиме про міста, які мають чисельність населення понад 50 тис. осіб і стали демографічну ситуацію. Незважаючи, що цей процес стосуватиметься мережі однієї громади, в ньому теж можуть бути складні ситуації та певні соціальні конфлікти.

Другий напрям – більш складний. Він пов'язаний з тим, що організувати функціонування ліцеїв, як самостійних юридичних осіб, буде можливим не в усіх адміністративно-територіальних одиницях, враховуючи наявність контингенту здобувачів освіти. Це змусить органи місцевої влади окремих територій забезпечити створення таких закладів на основі принципів міжмуніципального співробітництва. Це означає, що громади (переважно сільські і селищні, але також і міські), які вже створилися як ОТГ, межують між собою, шляхом добровільного переговорного процесу мають змоделювати нову спільну мережу старших шкіл. Така модель може мати назву **«міжмуніципальний освітній округ»**. Вочевидь, що цей випадок є більш складним, тривалішим у часовому вимірі та повинен базуватися на конструктивному і прозорому діалозі між керівниками громад, наскрізною темою якого повинні бути довгострокові інтереси дітей цих громад.

Разом з тим, потрібно врахувати дослідження Міжнародної організації праці, які свідчать, що теперішній випускник школи щонайменше сім разів змінить свою професію. Отож, маємо бути мобільними і ми, щоб забезпечити розвиток індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача освіти впродовж життя.